

Edebiyat Aracılığıyla Toplumsal İletişim ve Kadının Sesi: Emine Semiye'nin Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye Adlı Eserinde Kadın Temsili

Social Communication Through Literacy and Voice of Woman: Representation of Women in Emine Semiye's Work Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye

Aslı Soysal Eşitti*

Öz

İletişimin toplumsal boyutunun ön planda olduğu bir iletişim biçimi olan toplumsal iletişim, 19. yüzyılda önemli bir iletişim aracı olan edebiyat aracılığıyla toplumsal meselelerin dile getirilmesine imkân sağlar. Tanzimat Dönemi yazarlarının sanatı toplumun faydasına hizmet edecek bir araç olarak konumlandırırdıkları ve toplumsal sorunları edebiyat aracılığıyla dile getirdikleri görülür. Eril sesin hâkim olduğu bu dönemde bir kadın olarak edebiyat dünyasında yer alan Emine Semiye, Osmanlı Dönemi'nde kadın meselesi üzerine düşünen ve bu konuyla ilgili düşüncelerini kaleme aldığı çeşitli yazı türleri aracılığıyla ifade eden ve edebiyatı toplumsal bir iletişim aracı olarak konumlandıran bir yazardır.

Bu dönemde edebiyat toplumsal iletişimi sağlamada önemli bir fonksiyona sahiptir. Süreli bir yayında tefrika hâlinde yayımlanan Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye kadın sorununa dair kamuoyu yaratmada etkili olmuştur. Birkaç tez ve makalede bahsi geçen Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye adlı eserin kadın eleştirisini merkeze alan bir bakış açısıyla incelenmesinin 19. yüzyılda kadına bakışın ve kadın sorununun hangi yönleriyle görünür olduğunu aydınlatmada önem arz ettiği düşü-

Abstract

Social communication, a form of communication in which the social dimension takes precedence, enables the articulation of societal issues through literature, which was a significant medium in the 19th century. During the Tanzimat period, writers positioned literature as a tool serving the benefit of society and addressed social problems through their works. In this male-dominated literary sphere, Emine Semiye emerged as a writer who engaged with the issue of women in the Ottoman era, expressing her thoughts through various literary forms and positioning literature as a means of social communication.

In this period, literature played a crucial role in fostering social communication. Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye (Three Stories on the Education of Children), serialized in a periodical, was influential in shaping public discourse on women's issues. Although this work has been briefly mentioned in a few theses and articles, examining it from a perspective centered on feminist critique is significant for understanding how the issues of women and the perspectives on women were represented in the 19th century. Based on this premise, the present study aims to contribute to the literature on 19th-century women's literature through a critical analysis of this work.

* Doç. Dr. Aslı Soysal Eşitti, e-mail: asli.soysalesitti@comu.edu.tr, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İletişim Bilimleri Bölümü, ORCID No: 0000-0002-6762-6839.

Özgün araştırma makalesi

Makale gönderim tarihi: 10 Nisan 2024

Makale kabul tarihi: 20 Ekim 2025

1302-9916©2025 emupress

Original research article

Article submission date: 10 April 2024

Article acceptance date: 20 October 2025

nülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmada yapılan eleştirel inceleme aracılığıyla 19. yüzyıl kadın edebiyatına dair literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tanzimat Edebiyatı, Toplumsal İletişim, Türk Romanı, Kadın Edebiyatı, Feminist Eleştiri.

Keywords: Tanzimat Literature, Social Communication, Turkish Novel, Women's Literature, Feminist Criticism.

Giriş

İnsan olmanın temel gereksinimlerinden biri olan iletişim, kişinin kendisiyle, diğer insanlarla ve içinde yaşadığı toplumla kurduğu ilişki üzerinde etkilidir. *“En genel anlamıyla iletişim bir gönderen, bir kanal, bir gönderici, bir alıcı, gönderen ile alıcı arasındaki ilişki, etki, iletişimin meydana geldiği ortam ve ‘gönderilerin’ değiştiği bir dizi şeyi belirtir. İletişimde her zaman olmasa da bazen ‘iletme’ veya ‘alma’ niyeti vardır”* (McQuail-Windahl, 2010: 18). Aziz (2016: 30) iletişimi *“belirli araçlar/ortamlar kullanarak bilgi, düşünce ve tutumların (iletilerin) insanlardan insanlara karşılıklı olarak aktarılması”* olarak tanımlar. İletişimin *“oldukça karmaşık, çok boyutlu, çok yönlü, çok amaçlı bir ilişki ortamı”* olduğuna dikkat çeken Güngör (2020: 25) ise iletişimin gönderici, ileti, araç, alıcı gibi öğelerden oluşan doğrusal bir süreç olmadığını, girift bir ilişki alanına sahip olduğunu vurgular. İletişim ile ilgili yapılan tanımlarda iletişimin farklı işlev ve özelliklerine dikkat çekildiği, çok yönlü ve çok boyutlu yapısının vurgulandığı görülmektedir. İletişim, kişilerin toplumsallaşma ve yaşadıkları toplumla ilişki kurma süreci üzerinde doğrudan etkilidir. Söz konusu etki toplumsal iletişim kavramı aracılığıyla literatürde yer alır. Zıllıoğlu (1996: 62) toplumsal iletişimi, *“bir toplumun üyelerinin ortak maddi ve manevi etkinlikleri dolayısıyla aralarında oluşan bağlantıları doğrudan veya dolaylı yollarla göreceli olarak toplumun bütününde gerçekleştirdikleri süreçlerin tümü”* olarak tanımlar. *“İletişimde bulunan taraflar, iletişimlerini daha önce deneyimledikleri toplumsal olgulara dayanarak yaparlar. Hiçbir iletişim bir anda, her şeyden soyutlanmış olarak üretilemez. Daha önceki deneyimler; sosyalleşme sürecinde edinilen bilgiler, üslup, yapılacak iletişimin içeriğini biçimini kullanılacak sembolleri belirler”* (Aziz, 2016: 37). İletişimin toplumsal bir olgu olduğunu belirtmek üzere verilen söz konusu özelliklerin 19. yüzyılda toplumsal meseleleri odağına alan edebiyat için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Ecevit (2007: 108), kitle iletişim araçları ve çeşitli yayınlar tarafından, bireylerin toplum içerisindeki davranışlarını ve toplumsal rollerini gerçekleştirirken nasıl davranması gerektiğinin aktarıldığını ifade eder. Toplumsal değişimlerin yaşandığı bir

dönem olan 19. yüzyılda, kadın konusuna bakışın da yeniden şekillendiği, kadına dair görüş ve düşüncelerin çeşitli dergilerde ve edebi eserlerde yer verilen anlatma, gösterme ve karşılaştırma yoluyla yeniden tartışmaya açıldığı bu yolla kamuoyu yaratmaya yönelik adımlar atıldığı görülür.

Osmanlı'da yaşanan toplumsal değişimlerin yansıdığı en önemli konulardan biri kadın meselesi olduğundan 19. yüzyılın sonlarına dek uzanan feminizm tarihine yakından bakmak yerinde olacaktır. *"Doruk noktasına II. Meşrutiyet döneminde 1908'de, kadınların kurdukları çok sayıda dernek ve çıkardıkları çok sayıda yayınlara ulaşan, Osmanlı toplumunda kadınların, özellikle aile içinde, zevcelik ve annelik rolleriyle sınırlandırılmasını eleştiren ve eğitim, çalışma, toplum hayatına katılma talepleriyle ortaya çıkan güçlü bir kadın hareketi vardır"* (Tekeli, 2015: 28). Modernleşmenin görünür olduğu alanlardan biri olan kadın meselesi, bu dönemde yaşanan toplumsal değişim ve dönüşümlerin de yansıdığı bir alana karşılık gelir. *"Modernleşme sadece siyasal yapıda değil, toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyicidir. Eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal yaşam her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemek mümkündür. Osmanlı kadınının konumu, modernleşmeye paralel olarak değişmeye başlayacaktır"* (Çakır, 1994: 22). Kadının değişen konumu hem bireysel hem toplumsal yaşamda sınırları belirlenmiş kadın rolleriyle ilgili yeniden düşünülmesini sağlayacak bir kamuoyu yaratılmasına imkân vermiştir. *"Tüm bu değişimler, o zamana dek yalnızca ev içinde anne ve eş rolleriyle sınırlanmış olan kadına da yansımış, kadın, toplumsal yaşamda farklı bir statü kazanmak amacıyla taleplerde bulunmaya başlamıştır"* (Çakır, 1994: 22). Bu dönemde en önemli iletişim araçlarından biri olan basın -özellikle de kadın dergileri- aracılığıyla, kadına dair meselelerle ilgili bir kamuoyu oluşturulmuş, düzenlenen konferanslar ve kurulan kadın dernekleriyle toplumda kadın konusunda bilinç oluşturulması amaçlanmıştır. Sancar (2012: 81), *"Türk modernleşmesinin 19. yüzyılın ortasından başlayan ve 20. yüzyılın ortasına kadar devam eden" sürecini "erken modernleşme" dönemi olarak adlandırır. Bu dönemin önemli dönemecileri olarak, "Tanzimat reformları", "Meşrutiyet hareketinin yarattığı özgürleşme dinamikleri" ve "Cumhuriyet modernleşmesi"ne yer verir. Erken modernleşme döneminin (1870-1935) şekillenmesinde modern kamusal iletişim araçları yani dergi, gazete ve romanlar önemli bir role sahiptir. "Çağın ruhuna uygun biçimde, yazı ile kendi kafalarındaki yeni toplum, aile ve insan tahayyüllerini dile getiren aydınlar bu yazılı metinler aracılığı ile diğerlerinin zihinlerine ve tahayyüllerine ulaşmış, o kafalardaki arzularla iletişim kurmuşlar; ortak ya da çatışan*

imgeler aracılığıyla tartışmış ve hayata şekil vermişler"dir (Sancar, 2012: 83). Erken modernleşme döneminin özellikle kurgusal inşa-sında önemli bir yere sahip olan gazete ve romanlara bakıldığında toplumsal iletişim kurma becerisine sahip seçkinlerin yeni bir toplumun kurum ve ilişkilerinin nasıl inşa edilmesi gerektiğine dair görüş ve düşüncelerini çeşitli örneklerle aktarmaya çalıştıkları görülür. Dönemin inşa edilmesinde önemli bir role sahip olan kurucu seçkinlerin *"ideal toplum", "modern aile", "güçlü devlet", "modern kadın-erkek ilişkisi"* gibi konularda kendi ideallerini ifade ederken aslında *"kadın"* konusu hakkında konuştukları görülür (Sancar, 2012: 83-84). Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi modernleşmesinin erkekler tarafından yaratılan kamusal tartışma ortamında, modern toplumda olması gereken *"kadın tipleri"* ve *"aile modelleri"* hakkındaki görüşler ifade edilir. Bu görüşlerin ortak yanları, Osmanlı'da modernleşen eğitim kurumları ve sosyal kurumlardan faydalanarak gelişen erkekler karşısında kadınların bu kurumlara ulaşmasını engelleyen şartların vurgulanması ve söz konusu durumun modern erkeğin toplumsal yaşamda yalnız kalmasına ve kadınların erkeklerin *"yaşantısından ve arzularından kop(masına)"* sebebiyet vermesidir. Problemin çözümü için erkekler, kadınların modernleştirilmesinin yollarını ararlar. Kadın nasıl modernleştirilir sorusunun yanı sıra modern aile nasıl olmalıdır sorusuna da cevap arandığı görülür (Sancar, 2012: 84-85). Erkek aydınların kadın probleminin çözümü için öne sürdüğü düşüncelerde kadının sahip olduğu toplumsal cinsiyet rolünü daha başarılı bir biçimde gerçekleştirmesine odaklanılır. *"Osmanlı kadınları ve onları hem destekleyip hem de söylemin ve pratiğin sınırlarını çizen erkek aydınlar, kadın eğitiminin gerekliliğini Batı'daki tartışmalara benzer biçimde kadının eş ve annelik rolünü daha iyi yapabilmesi ile temellendiri(rler)"* (Berktaş, 2012: 93). Başlangıçta kadının kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rollerini daha başarılı biçimde gerçekleştirmesi amacına temellendirilen kadın eğitimi meselesi, daha sonra gazeteler, dergiler, romanlar ve dernekler aracılığıyla kadınların da dahil olacağı toplumsal iletişimin önünü açmıştır. *"Osmanlı'da kadınlar, dergi ve gazeteler çıkararak, bu yayın organlarındaki tartışmalara, konaklar ve hayır dernekleri vb. yerlerdeki toplantılara katılarak bir 'kamusal alan' yaratılmasına ve genişletilmesine katkıda bulundular"* (Berktaş, 2012: 95). Sancar (2012: 92), bu dönemin kadın örgütlenmelerinde *"her şeyden önce kadınların Osmanlı İmparatorluğu'nun uyrukluğuna erkekler gibi eşit hakları olan insanlar olarak kabul edilmeleri ve insan olarak muamele görme talebiyle ortaya çık(tıklarına)"* dikkat çeker. Dönemin kadın dergilerinde hem hak talebi hem de eşitlik arzusunun görünür olduğu ifade edilebilir. *"Kadın dergilerinde*

dönemin ideolojik ve toplumsal özelliklerini görmek mümkündür. Kadın dergileri onlara, kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dile getirme ortamını sağlamıştır” (Çakır, 2010: 95). Kadın dergileri aracılığıyla kadınların kamusal alanda seslerini duyurma imkânları artmış kadınla ilgili sorunlara dair kamuoyu oluşmasının önü açılmıştır. Sancar (2012: 92), 1868 yılından 1908’e kadar geçen dönemin kadınların kendini ispat dönemi olduğunu ifade ederek, İstanbul saray ve çevresine ya da aristokratik ailelere mensup elit kadınların, dünyaya İslam kadınlarının modern ve bağımsız bireyler olabileceğini gösterme isteğiyle örgütlendiği dernek ve dergilerde yaptıkları çalışmalarla, kadın meselesi ile ilgili yeni bir yapılanma sürecinin söz konusu olduğuna dikkat çeker. Söz konusu dönemde çıkarılan ve yayımlandığı dönemde kadına dair kamusal bir iletişim ortamının oluşmasında önemli bir etkiye sahip olan *Hanımlara Mahsus Gazete*, çalışmada incelenen eserin de tefrika edildiği dergidir. 1907 yılına kadar yayın hayatında olan, üst ve orta sınıftan eğitilmiş kadınlara hitap eden *Hanımlara Mahsus Gazete*, Mehmet Tahir ve karısı Fatma Sadiye’nin çabalarıyla 1893 yılında yayın hayatına başlayan ve uzun yıllar varlığını sürdüren bir kadın yayınıdır (Akagündüz, 2015: 89). *Hanımlara Mahsus Gazete*’nin, “1-150 arasındaki sayıları haftada iki kez, geri kalanlar ise haftada bir kez olmak üzere, 1895’ten 1908’e dek 612 sayı yayımlanmıştır” (Çakır, 2010: 95). Çalışmada incelenecek olan roman, 1895 yılından itibaren kadın meselesi üzerine kamuoyu yaratılmasında etkili olan *Hanımlara Mahsus Gazete*’de 30 Aralık 1895 tarihli 35. sayıdan 9 Temmuz 1896 tarihli 69. sayıya kadar tefrika edilmiş ancak uzun yıllar boyunca kitap olarak basılmamıştır. Eser *Hanımlara Mahsus Gazete*’de 69. sayıya kadar “Emine Vahide” müstear ismiyle yayımlanmış, hikâyenin son bulunduğu 69. Sayıda yazar tarafından “Emine Semiye” imzası kullanılmıştır (Kaymaz 2008: 81-82). Bu dönemde müstear isim kullanmanın kadın ve erkek yazarlar tarafından başvurulmuş bir yöntem olduğu görülmektedir. 2020 yılında orijinal metnin Latin harflerine aktarımıyla kitap olarak basılan eser, yıllar sonra yazıldığı dönemin kadın hafızasıyla okuru buluşturmuştur.

Osmanlı’da kadın yazarların da çeşitli yazı türlerinde eser verdikleri görülür. “15. yüzyıldan başlayarak Tanzimat devrini de kapsayan süreçte Divan edebiyatı vadisinde, özellikle şiir alanında eser veren Zeynep Hatun, Mihri Hatun, Anî Hatun, Âdile Sultan, Fitnat Hanım, Leyla Saz Hanım, Nigâr Hanım, Makbule Leman Hanım, İhsan Raif Hanım ve Yaşar Nezihe Hanım gibi şairler seslerini duyurmuşlardır” (Kaymaz, 2008: 13). Daha sonra ise çeşitli yazı türlerinde eser veren

kadınların kendi sesleri ve dilleriyle yazın dünyasında var oldukları görülür. *“Osmanlı’nın dünyaca tanınan ve izlenen kadınlarından Fatma Aliye (1862-1936), Halide Edip (1882-1964), Nezihe Muhittin (1889-1958) ve Emine Semiye (1868-1944) gibi kadınlar bu döneme damgasını vuran kadınlar olmuşlar”*dır (Sancar, 2012: 93). On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında dönemin seçkin elitlerinden oluşan kadınların, kadın olmaya ve kadının ihtiyaçlarına dair yazdıkları yazılar aracılığıyla kamuoyu oluşturdukları görülür. Çalışmada incelenen eserin yazarı Emine Semiye Hanım, tıpkı kız kardeşi Fatma Aliye Hanım gibi Osmanlı elitine mensuptur. *“Mecelle’nin yani Medeni Kanun’un derleyicisi, tarihçi ve Adalet Bakanı Cevdet Paşa’nın kızıdır”* (Şeni, 2015: 49). Cevdet Paşa çocuklarının eğitimine önem vermiştir. *“Ahmet Cevdet Paşa çocuklarına evinde, zamanın pozitif ilimleri de dahil bütün ilim dallarını, her biri alanında uzman, özel hocalar tutmak suretiyle verdirmiştir”* (Kaymaz 2008: 18). Ayrıca Emine Semiye’nin Avrupa’da eğitim alan ilk Türk kadınlarından biri olduğu İsviçre ve Fransa’da yedi yıl psikoloji ve sosyoloji eğitimi aldığı bilinmektedir (Kurnaz, 2007a: 133; Karaca, 2017: 698). Emine Semiye’nin aldığı eğitim neticesinde kadın olmaya dair bir bilinç geliştirdiği ve bu bilincin kaleme aldığı eserlerine yansıdığı görülür.

Emine Semiye 1864-1944 yılları arasında uzun sayılabilecek ve içine sosyal ve siyasi anlamda pek çok değişimin söz konusu olduğu yılları alan hayatı süresince, hikâye ve roman kaleme almış; kadın hakları, çocuk terbiyesi konusunda ve dönemin siyasi ve sosyal yapısını değerlendiren çok sayıda makale yazmış; İttihat ve Terakki Partisinin Selanik kadın kolları başkanlığını yapmış; Osmanlı Demokrat Fırkasına katılmış; Selanik’te ve Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde öğretmenlik ve müfettişlik görevlerinde bulunmuş; Balkan Savaşları esnasında hemşirelik görevi ifa etmiş; askerlere ve asker ailelerine yardım etmeyi hedefleyen dernekler kurmuş, çalışmalar yürütmüştür (Karaca, 2010: 1).

Emine Semiye Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli yerlerinde sürdürdüğü öğretmenlik hayatıyla, sosyal ve siyasi faaliyetleriyle, kadın hakları, evlilik, çocuk terbiyesi gibi toplumsal meseleleri merkeze alan gazete yazıları, hikâye ve romanlarıyla edebiyat tarihinin önemli kaynaklarından biridir. Yazar Selanik’te faaliyet gösteren *Mütâlaa* (1896) ve *Kadın* (1908-1910) gazetelerinde başyazarlık yapan Emine Semiye ayrıca *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895), *Bahçe, Asır, Yeni Asır, Yeni Edirne, Şûrâ-yı Ümmet, Resimli Kitap, İnkılâp, Yeni Gazete, Saâdet, İnci, Yeni Gazete, İzler* adlı gazete ve dergilerde çeşitli yazılar yayımlamıştır (Kurnaz, 2007b). Sosyal duyarlılığı olan bir kadın olan Emine Semiye’nin hem fikrî hem edebî yazılarıyla Osmanlı Kadın Hareke-

ti'nin içinde yer aldığı, dönemin sosyal hayatının önemli bir meselesi olarak görülen kadın meselesi hakkında düşündüğü ve konuyla ilgili gündem yaratmak üzere çalıştığı görülmektedir. “Emine Semiye'nin edebî ve siyasî kişiliğini yoğuran en önemli kavramlardan biri 'kadınlık mefkûresi' dir. '*Kadınlık mefkûresi*' kadının sadece kendi varoluşunu değil, etrafındaki kadınları da dert edinmesi şeklinde özetlenebilecek bir kavramdır” (Kaymaz 2008: 32). Bu husus, Emine Semiye'nin eserlerinde odak noktayı oluşturan kadının eğitimi ve bu yolla toplumun yeniden inşası meselesinin temel dayanağıdır.

Çalışmada incelenen *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*, bir mukaddime ve yazarın kendisinin de yakından tanıdığı Osmanlı üst sınıf ailelerindeki kadınların yaşamını anlatan “Havf”, “Felaket” ve “Zekâvet” adlı iç içe geçen üç hikâyeden oluşmaktadır. Eserin mukaddimesinde çocuk yetiştirmede nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair fikir yürütülerek alaturka ve alafranga terbiyesinin çocuklar üzerindeki etkileri kıyaslanır. Yazar, eserini çocuk terbiyesine dair söylenecekleri örnekleyerek anlatmak için kaleme aldığını söyler. Aile ve akrabalık ilişkileri ile birbirine bağlanan “Havf”, “Felaket” ve “Zekâvet” adlı hikâyelerin her birinin odağında farklı bir kadın olmakla birlikte, söz konusu kadınların tüm hikâyelerde varlıklarını sürdürdükleri ve bu bağlamda eserin bütünlüklü bir eser olarak roman türünde sınıflandırıldığı görülmektedir. Ayrıca romanla ilgili yapılan bir araştırmada Emine Semiye'nin ailesi ile romanda yer alan aile arasındaki benzerliklere dikkat çekilmiştir (Kaymaz 2008: 83). Yazarın romanda ele aldığı kadının eğitimi, çocuk terbiyesi, evlilik gibi meselelerle eğitimci kimliği görünür olurken; toplumda gördüğü aksaklıklara örneklerle çözüm önerileri sunması eserinde sosyal faydayı esas aldığını gösterir. Toplumda gördüğü aksaklıkları gazeteci kimliğinden gelen bir farkındalıkla ele alması ve çözümler sunması ise Emine Semiye'nin bu dönemde edebiyatı toplumsal bir iletişim aracı olarak kullandığını gösterir.

Kadının eğitimi aracılığıyla toplumun yeniden inşası

Osmanlı'da 19. yüzyıl ve sonrasında yapılan yeniliklerin hayatın çeşitli alanlarında görünür olduğu, kadın, aile, kadının eğitimi, evlilik gibi konuların da bu bağlamda yeniden şekillendiği görülür. “*Sosyal hareketlilik beraberinde bireyselleşmeyi getirdi. Bireyselleşme, kadın-erkek ayrımının üzerine oturduğu, kadına ve erkeğe iki ayrı dünya sunan, bu ayrımın üzerinde şekillenen sosyal yapının, aile içi yaşamdan, ev mimarisine, kadının giysilerinden, eğlenme biçimine, kadın-erkek ilişkilerine dek dinsel ve geleneksel kurallar tarafından belirlenen içe-riğinin de değişmeye başlamasını gerektirecekti*” (Çakır, 2010: 93). Geleneksel kurallar dahilinde belirlenen söz konusu içeriklerin değiş-

tirilmesinde en önemli işleve sahip unsurlardan birinin kadının eğitimi olduğu ifade edilebilir. Bu dönemde erkek aydınların desteğiyle kadının eğitimiyle ilgili kamuoyu oluşturulduğu ve ideal kadının özelliklerinin çeşitli yayın mecraları aracılığıyla toplumla paylaşıldığı görülmektedir. “19. yy.’la beraber hız kazanan modernleşme bağlamında edebiyat, toplum mühendisliğine soyunan erkek yazarın kendi ‘ideal’ kadınlarını topluma model olarak sunmasında etkili araçlarından biri olarak görülür” (Aslan Ayar, 2024: 13). Erkekler tarafından inşa edilen ideal kadının özelliklerine dair söylemin dönemin kadın yazarları tarafından da benimsendiği, eğitilmiş kadınların yetiştireceği çocukların modern toplumun biçimlendirilmesinde etkili olacağı düşüncesinin kadının eğitim almasının önünü açtığı görülmektedir. “Hanımlara Mahsus Gazete, ‘kadın ne derece malûmatlı olursa’ büyüteceği çocuğun da o kadar yüksek terbiye göreceğini yazmıştı. Kadınların kendi eğitimlerini çocuklarına verecekleri terbiyenin faydasıyla meşrulaştırmaları, bir süre devam etti” (Bora, 2020: 743). Bu bağlamda *Hanımlara Mahsus Gazete*’de tefrika edilen aynı çevreye mensup kadınların öykülerinin iç içe geçtiği *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye* adlı eserde kadın eğitimi, geleceğin inşasında çok önemli bir mesele olarak görülerek çocukların geleneksel eğitim ya da Batılı eğitim almalarının hem bireysel yaşamlarına etkisi hem de toplumsal yaşamda yarattığı fark üzerinde durulmuştur. Tanzimat Dönemi modernleşmesinin yarattığı ikiliğin görünür olduğu önemli alanların başında eğitim gelir. Eğitimin gelecek nesiller üzerinde yaratacağı etki, konunun toplumsal bir mesele olarak daha görünür bir hâle gelmesini beraberinde getirmiştir. Emine Semiye’nin eserin mukaddime kısmında çocuklarımızı nasıl yetiştirmeliyiz sorusunu sorduğu ve kaleme aldığı üç hikâyede eğitime dair verdiği örneklerle, meselenin gerekçelerini ve sonuçlarını görünür kılmaya çalıştığı ifade edilebilir. Kadının eğitimi yazarın eserde üzerinde durduğu temel meselelerden biridir. “Tanzimat döneminde modernleşmenin simgesi hâline gelen kadının eğitimi meselesinde amaç, Osmanlı toplum yapısı içerisinde kadının üstlendiği rolleri iyileştirmek ve geliştirmektir” (Karaca, 2012: 272). *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye* adlı eserde eğitim Doğu ve Batı’nın terkiibini içeren bir eğitim olarak idealize edilir. Romanın tüm bölümlerinde kadının eğitime odaklanılarak kadının eğitim almamasının yarattığı çıkmazlar anlatılır. Ayrıca eserde kadının aşırı geleneksel ya da aşırı Batılılaşmış eğitim almasının hem kadın hem de çevresi üzerinde yarattığı yaşam deneyimlerine yer verilir.

Alaturka eğitim

Cehaletin sebep olduğu olaylara yer verilerek kadının, çocukların eğitimindeki rolü ve bu rolü sebebiyle kadın eğitiminin çocukların yetiştirilmesindeki etkisi farklı örneklerle anlatılmıştır. Özellikle batıl inançlar, korku ve kötülüğün bir araya geldiği bir çocuk eğitiminin çocuk üzerindeki yıkıcı etkisine yer verilir. Romanın Havf adlı birinci kısmında yer alan öyküde, geleneksel bir Osmanlı üst sınıf ailesindeki çocukların eğitimi ve bu eğitimin neticeleri anlatılır. Zülali Bey ve Hanife Hanım'ın çocukları Mutekit dünyaya geldikten sonra çocuğun eğitimi dadılara ve lalalara bırakılır. Çocuğun söz konusu kişilerden cin ve perilere dair duyduğu gerçeküstü hikâyeler, korkmasına sebep olur. Hanife Hanım'ın çocuğunun korkularının ve ihtiyaçlarının farkında olmadığı, çocuğun sorumluluğunu evdeki hizmetçilere verdiği görülür. Çocuğunun ihtiyaçlarının farkında olmamasının yanında hekimlerin çocuğa dair dile getirdiği uyarıları da dinlemez. *“Hekimler ‘Çocuğu korkutmayınız’ tavsiyesini ettikçe hanımefendi, ‘Allah Allah! Bu hekimler de ne acayip insanlar! Güya bilgiçlik taslayacaklar! Çocuğu kim korkutacak? Ne hadlerine!’ diye tabipleri istihza ediyordu”* (Emine Semiye, 2020: 17). Doktorların sözleriyle alay eden Hanife Hanım, çocuğunun içinde bulunduğu durumu görmek ve bu durumun ortaya çıkış sebeplerini düşünmek yerine çocuğunu hocalara götürerek onların söylediği nazar, uğrama vb. teşhislere inanır. Baba Zülali Bey'in de benzer bir tutum içerisinde olduğu, hekimin sözlerine riayet etmeyerek eşini ve oğlunu komşusunun suçüçeğine yakalanan oğluna geçmiş olsun ziyaretine gönderdiği, Mutekit'in bu bulaşıcı hastalık sebebiyle ölümden döndüğü görülür. Hastalık neticesinde *“Mutekit'in güzel çehresi kalbura dönmüş, gözleri şehla olmuştu(r)”* (Emine Semiye, 2020: 20). Roman boyunca evde çalışan hizmetçi kadınların cehaletleriyle görünür olmalarına karşılık Feraset adlı kalfanın aşısız Mutekit'in hasta çocukla bir araya getirilmesine olan itirazını dile getirdiği ancak hanımı tarafından sözünün dinlenmediği görülür. Bu dönemde yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarının da cahil dadı ve lalaların elinde oldukça kötü durumlara düştüğü görülmektedir. Hanife Hanım, oğluyla ilgili yaşadığı olumsuz deneyimden sonra dünyaya gelen kızı Fevziye'nin bakımını daha önceki olayda rüştünü ispat eden Feraset Kalfa'ya bırakır. *“Feraset Kalfa hakikaten fitri olarak sahibe-yi zekâ ve feraset idi! Konak içinde ahlak-ı memduhası vird-i zeban olmuştu”* (Emine Semiye, 2020: 21). Zekâ ve anlayış sahibi bir kadın olan Feraset, aynı zamanda ahlâklı bir kadındır, bu nedenle Hanife Hanım tarafından sevilir. Ayrıca Feraset Kalfa'nın varlığıyla romanda cehaletin sosyal statü ile ilgili olmadığı da vurgulanır. Feraset bir hizmetçi olmasına karşılık akıllı ve öngörülü

biridir. Feraset, Fevziye'yi Zülali Bey'in izni olmamasına rağmen suç-çeğine karşı aşılır. Romanda yer alan hizmetçiler arasında Feraset'in istisnai bir örnek olduğu, diğer hizmetçi kadınların cahil, kötü-cül, cin fikirli, hilekâr ve çıkarıcı kadınlar olarak anlatıldığı görülür.

“Emine Semiye'nin romanlarında dikkat çekici bir başka özellik ise eğitimsiz annelerin olumsuz bir söylemle sunulmasıdır. Romanlarda eğitimsiz anneler çocuklarına iyi bir eğitim vermeyi başaramazlar” (Karaca, 2017: 699). Hanife Hanım, çocukların büyütülmesinde eski usul eğitimin önemli olduğunu düşünür. Bu düşüncesini torunlarının büyütülmesinde de uygular. “Akıllı kıt” oğul Mutekit ile kayınvalidesi-nin her dediğine itaat etmek zorunda kalan gelin Safdil de kızlarını yetiştirirken Hanife Hanım'ın fikirlerine uyarlar. Bunun neticesinde Mutekit ve Safdil'in kızları Fatine'nin babaannesine bırakılan eğitimi nedeniyle gelişim potansiyelini kaybettiği ve cahil bir insan olarak kaldığı, babaannesinden aldığı eğitimin dezavantajını ömür boyu deneyimlediği görülür.

Büyükvalide yazın güneş dokunacak fikriyle Fatine'yi evden dışarıya çıkarmaz. Kışın soğuk alacak havfiyla odada hapsederdi! Başındaki mor kadifeden astarlı kalın takkesinin etrafı bir parmak yağ bağlamıştı! Yine aynı renk ve cinsten olan hırkasının önüne yemek dökülmüş olduğundan bıçare çocuk yağ ve kir kokusundan menfur bir hâle gelmişti (Emine Semiye, 2020: 45).

Safdil, görüncesi Fevziye'den aldığı cesaretle kızını temizleyip yeni ve temiz kıyafetler giydirdiğinde kayınvalidesi tarafından azarlanır. Kayınvalidesi eski kıyafetlerin çocuğun hastalanmasını engellediğini söyler. Safdil, “eğer temizlik alafrangalık ben alafrangalığı severim”, diyerek karşı çıktığında ise kayınvalidesi tarafından “(k)ızım sen cahilsin! Akıl ermez” sözleri ile azarlanır (Emine Semiye, 2020: 47). Romanda cehaletin iktidar konumu ile birleştiğindeki yıkıcılığı Hanife Hanım'ın gelini Safdil üzerindeki etkisi aracılığıyla görünür kılınmıştır. Kayınvalide etrafındaki dalkavukların da etkisiyle gelini Safdil'in ikincil konuma sahip olduğu hakkında sözler söyler: “O Safdil olacak budala o kadar böbürlenmesin, ondan âlâsını alır da oğluma veririm” (Emine Semiye, 2020: 48). Kayınvalidenin iktidarı gelinin ikincilleştirilmesi aracılığıyla görünür olan bir iktidar konumudur. Bu konum ataerkil pazarlık kavramıyla yakından ilişkilidir. Ataerkil pazarlık, kadınların diğer kadınların ezilmesi ve ikincilleştirilmesi pahasına da olsa ataerkil sistemin devam etmesine verdiği desteği ifade eder. Kadın kendi iktidarı için, diğer kadınların aleyhine olacak şekilde davranır (Kandiyoti, 2013: 126). Tüm bunların neticesinde Mutekit hem annesinin hem de evdeki dalkavuk kadınların sözlerine bakarak

karısını boşar. Kız kardeşi Fevziye ve eniştesi Cedit'in Mutekit'le konuşmasıyla, Mutekit Safdil'le yeniden nikâhlansa da bu olaydan sonra Safdil'in evde *"hiçbir hüküm ve nüfuzu kalmamıştı(r)"* (Emine Semiye, 2020: 50). Safdil'in evdeki ikincil konumu ileriki yıllarda kızıyla arasındaki ilişki üzerinde de etkili olur. Fatine, annesine karşı babaannesinin inşa ettiği Safdili ikincilleştiren iktidarın dilini kullanır: Fatine, *"(d)aire içinde senin bir şeyden haberin yok! Ne budalasın!'" diyerek lütüfkâr validesini bir güzel tekdir etti"* (Emine Semiye, 2020: 79). Fatine'nin sözleri, Safdil'in ikincil konumunu ve konaktaki kadınlar arasındaki yerini açık eder. Babaannesinin Fatine üzerindeki etkisi, anne kız arasında bağ kurulmasını engellemiştir. Kadının aile içinde uğradığı zorbalık onun sonraki nesiller üzerindeki etkisini sınırlandırır. Bu nedenle Osmanlı'da kadın eğitimi konusunda düşünce beyan eden aydınlar, kadının eğitimini nesiller üzerindeki etkisini de göz önünde bulundurarak gerekçelendirirler. Emine Semiye'nin bu dönemde eğitilmiş bir kadın olarak oynadığı rol göz önünde bulundurulduğunda, kadının eğitim aracılığıyla sadece bireysel değil; toplumsal bir fark da yaratabileceği düşüncesinin esere yansıdığı görülür. *"Emine Semiye kadınların hak ettiği yere ulaşabilmesi için öncelikle iyi bir eğitim alarak cehaletten kurtulmaları gerektiği üzerinde durur"* (Kara, 2013: 1488). Dönemin önemli fikirlerinden biri cehaletin tıpkı erkek gibi kadın için de kötü olduğu fikridir. Burada özellikle vurgulanan bireysel bir mesele addedilen kadın eğitiminin toplumsal özelliklerinin öne çıkarılmasıdır. *"Yükselmek, ilerlemek, saadete kavuşmak isteyen bir toplum"*un kadının eğitimine önem vermesi, bunun için kadının ileri seviyede bir eğitim görmesi, kadınların *"mükemmel bir eş, bir anne olmasını isteyen bir millet"*in yerine getirmesi gereken yükümlülükler olarak bu dönemde vurgulanır (Toprak, 2015: 43). Kadının eğitim almasının eş ve anne rollerini daha iyi bir şekilde yerine getirmesiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. *"Osmanlı kadınlarının konumunu iyileştirmeye yönelik reform fikirleri, esas olarak, cinsler arası geleneksel iş bölümünde kadınların temel rolü olan analık rolünü daha iyi yerine getirebilmeleri hedefine uygun olarak kadınların eğitimi alanında formüle edilmiştir"* (Durakbaşı, 2014: 104). Kadının eğitimine önem verilmesiyle ilgili öne çıkan düşünce, eğitilmiş kadının annelik rolünü daha başarılı bir biçimde gerçekleştireceğidir. Romanda Safdil'in kızının terbiyesine müdahale edemediği, kayıvalidesinin torununun eğitimiyle ilgilenen kişi olarak hatalı düşünce ve davranış biçimlerini torununa aktardığı görülür. Bir bayram günü Fevziye Hanım'ın "güzel ve gürbüz" kızları "temiz" ve sade kıyafetleriyle dedelerinin evlerine bayramlaşmaya giderler. Buna karşılık Fatine'nin abartılı kıyafeti ve mücevherleri ile kendini halasının kız-

larından üstün bulduğu görülür. “*Büyükvalidesinin pırlanta iğneleri başına takılmış, kocaman elmalı bir maşallahlı nazar takımı da dar göğsünü kaplamıştı*” (Emine Semiye, 2020: 51). Yaşına uygun olmayan aşırı kıyafetleriyle Fatine bir çocuk gibi değil; bir kadın gibi görünür. Ayrıca Fatine, kendisini kucaklayan kuzenlerini de elbisesini bozmakla suçlar. Bunun üzerine Fevziye Hanım, yeğeni Fatine’nin davranışlarını eleştirir. Fatine odayı terk etmek için ayağa kalkınca annesi, “*Sen utanmıyor musun? Bundan sonra herkes sana terbiyesiz der! Haydi git de halanın yanına otur*” (Emine Semiye, 2020: 52) sözleriyle kızını azarlar. Bunun üzerine kız sessizce “*ben sana sonra göstերirim*” (Emine Semiye, 2020: 52) diyerek annesini tehdit eder. Safdil’in cariyelikten gelmesi kızının gözünde saygı görmemesine sebep olur. Ayrıca anne ve kız arasındaki ilişkinin bozulmasında babaanne Hanife Hanım’ın yıkıcı etkisi oldukça önemlidir. Fatine’nin terbiyesinin önündeki en önemli engel babaannesi ve onun cehaletidir. Bayram günü kuzenleri Mihri ve Dürri evden ayrıldıktan sonra Fatine ağlamaya başlar. Sebebini sorduklarında ise “*Evet o çirkin ve pis kızlar! Beni süslü gördüler de kıskandılar! Sonra da... (...) Annem beni payladı, kolumdan çimdikledi*” (Emine Semiye, 2020: 54) der. Bu durum üzerine Hanife Hanım gelini Safdil’i azarlar. Ancak Fatine’nin elbisesindeki yırtık da kolundaki çürük de bulunamaz. Fatine, cahil bir kadın olan babaannesinin elinde doğru ve yanlış ayırt etme kabiliyetinden yoksun olarak yetişir, bu durumun bir neticesi olarak kötü kalpli ve yalancı bir insan olur.

Romanda eğitimin insanların dünyayı anlamlandırması üzerinde yarattığı fark, Fatine’nin hastalığı sırasında çevresinin hastalık için bulduğu çözümler aracılığıyla görünür olur. Geleneksel bir yaşam tarzının benimsendiği Zülali Bey’in konağında, hastalıkların tedavisi için konağa hekimlerden ziyade hocalar çağrılır. Batılı bir dünya görüşüne sahip olan Cedit Bey, bu tutuma hayret etse de uzun bir zaman hocalardan medet umulmaya devam edilir. “*Büyükvalide hafidesinin kesb-i afiyet etmesini tamamıyla hocaefendiden bildiği için hekim ilaçlarını atmaya başladı! Dalkavuklar da kendisini teşvik ederek yardım ediyorlardı! Fatine’nin biraz başı ağrısa derhal hoca efendi celbediliyordu*” (Emine Semiye, 2020: 58). Romanda hoca efendinin aileyi kandırarak paralarını aldığı, Fatine’nin durumunun da gittikçe kötüleştiği görülür. En nihayetinde konaktakiler, Cedit Bey’in bulduğu doktorları dinlemeye mecbur kalırlar. Cedit Bey ve Fevziye Hanım, Fatine’yi kendi evlerine alarak hasta kızla ilgilenirler, iyileşmesi için her türlü doktor tedavisinin uygulanmasını sağlarlar. Kendisine yapılan tüm bu iyiliklere karşılık Fatine, Mihri ve Dürri’yi dudaklarından

öperek hastalığını kızlara bulaştırmak ister. Fatine'nin ahlâk yoksunu, şımarık ve kötücül davranışları roman anlatıcısı tarafından onun terbiye eksikliğine bağlanır:

Lakin Fatine'yi mazur görmeli! O ana kadar kendisine verilen terbiye neden ibaretti! Büyüklerini saymamak, küçüklerine hakaret etmek, eğlencesi uğruna hiçbir şeyden çekinmemek değil miydi? Hususiyetle her istediğinin icrası ve her harekâtının alkışlanmasıyla çocuğa enâniyet ve hodbinlik gelmişti (...) Kendisinden aziz ve kıymettar hiçbir şey tanımaz çünkü tanıtmadılar! Görülüyor ki asıl kabahat kendisine böyle bir terbiyeyi verenlerdedir (Emine Semiye, 2020: 60).

Her dediği yapılarak aşırı şımartılan Fatine, haddini bilmeyen cahil bir insana dönüşür. Bu durum çevresine zarar verdiği gibi genç kızın kendisine de zarar verir. Sonraki yıllarda en büyük hayali olan evliliğin genç kızın şımarık davranışları sebebiyle bir türlü gerçekleşmediği görülür. Fatine eve gelen tüm görücülerin karşısına çıkar ancak bir defa gelen bir daha gelmez. Fatine'nin *"Eğer Mihri'yle Dürri benden evvel gelin olurlarsa ben kederimden helak olacağım"* (Emine Semiye, 2020: 63) sözleriyle de ifade ettiği evlenme arzusu, en nihayetinde kibar bir yere iç güveysi olmayı isteyen Sabri Bey'le evlenmesi ile gerçekleşir.

Fatine'nin evliliği sırasında kadınların mukayese edildiği ve kadının eğitimiyle ilgili farklı meselelerin gündeme geldiği görülmektedir. Dönemin en önemli meselelerinden biri kadının cehaletinin tüm çevresine zarar verdiği, kadın eğitiminin bireysel değil, toplumsal bir mesele olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Hanife Hanım torunları Fatine ile Mihri ve Dürri'yi kıyaslayarak Mihri ve Dürri'ye karşı duyduğu nefreti dile getirir. Asıl öfkesi kızı Fevziye Hanım'a karşı olmakla birlikte torunlarına karşı da olumsuz duygusunu yansıttığı görülür: *"Kocasından başka ne ana düşünür ne baba! Derdi günü o dinsiz heriftir! Hoş ben de ona evlat gözüyle bakmıyorum ya! O benim evladım olsaydı kocasını benim için terk ederdi! Hele kızları O molada halayık kılıklı sinsi çocuklar! Tıpkı babalarına benziyorlar! Üzerlerinde kibarlıktan eser yok! O kızlara hiçbir şey vermeyeceğim. Nem var nem yok hepsi benim itaatli, narin ve kibar Fatineciğimindir"* der (Emine Semiye, 2020: 61). Nitekim Fatine evlenirken dedesi ve babaannesi tarafından elmaslara boğulur. Müceddet Hanım bu durumu, kendi yeğenleri Mihri ve Dürri'ye yapılan bir haksızlık olduğunu düşünerek eleştirir. Cedit Bey ise durumla ilgili şöyle der: *"Fatine çirkindir! Onu alan tabii serveti için tutacaktır! Kızlarıma gelince onların cihaz ve elmasa ihtiyaçları yoktur. Onları isteyenlere kızlarımız cihaz olarak terbiyeleri ve mücevher olarak da güzellikleri var! İşinize gelirse alınız, gelmezse*

bırakınız, ben hazinelerimin kıymetini bilirim" (Emine Semiye, 2020: 71) der. Cedit Bey'in kadına geleneksel bakıştan ayrıldığı, kızlarının çeyizleri ile değil; sahip oldukları niteliklerle görünür olmasını doğru bulduğu görülür. Fevziye Hanım, annesi ve babasının Fatine'ye olan davranışlarını eleştirir. Bu sebeple genç kızı "*hastalıklı ve terbiyesiz*" eden anne ve babasının hiç değilse servetleriyle ona destek olmaları gerektiğini, bunu ona borçlu olduklarını söyler (Emine Semiye, 2020: 71). Muhakeme yapan bir kadın olarak Fevziye Hanım'ın kadına geleneksel bir bakış açısıyla bakmadığı, rasyonel bir bakışla yeğeni Fatine'nin eğitim ve terbiye eksikliği sebebiyle yaşadığı dezavantajlı duruma dikkat çektiği görülür. Annesinin Fevziye Hanım'dan nefret etmesinin temel sebebi bu durumdur. Karaca (2017: 699), Emine Semiye'nin romanlarında annelerin cehaletinin vurgulandığı olumsuz tipler olarak sunulduğunu ve modern hayata direnen annelerle kızlar arasındaki problemlili ilişkiye dikkat çekildiğini ifade eder. Fevziye Hanım, Cedit Bey'le evlendikten sonra zaman içerisinde geleneksel bakış açısından uzaklaşarak dönemin kadına atfedilen geleneksel davranış ve düşünce biçimini geride bırakmış yenilikçi ve rasyonel bir bakış açısıyla yetiştirdiği kızları ile olumlu bir anne-kız ilişkisi kurmayı başarmıştır.

Alafranga eğitim

Osmanlı modernleşmesi, geleneksel toplum yapısında hızlı değişimlere sebep olmuş Batılı yaşam biçimleri hayatı yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Batılı eğitim kurumlarının açılması, gazete ve dergilerde Batılı kadın ve erkeğin giyim kuşam ve davranış özelliklerine yer verilmesi, Batılı kültüre ait eşyaların gündelik yaşamı kuşatması toplumsal yaşamın değişimini de beraberinde getirmiştir. "*Bu dönemde Osmanlı'da Avrupa toplumunun gelenek ve göreneklerine bağlı büyük bir kesimin olmasının yanı sıra aşırı serbest şekilde yaşayanlar da mevcuttur. Osmanlı aydınlarının korkusu ise Batılılaşmanın yanlış algılanarak toplum yapımıza uygun olmayan Batıya ait gündelik hayat unsurlarının benimsenmesidir*" (Karaca 2012: 275). *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*'de geleneksel eğitimin kadın üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra aşırı Batılılaşmış eğitimin de kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine yer verilir. Eserde aşırı Batılılaşmış eğitim ve terbiye verilen Muhsine'nin hayatı, kadının yanlış eğitilmesinin bir örneğidir. Kendisi de alafranga bir yaşam süren Müceddet Hanım kızı için Fransa'dan sütnine ve dadı getirir. Çocuk beş yaşına geldiğinde ana dili olan Türkçeyi konuşamaz. Bu durumun ortaya çıkmasında Müceddet Hanım'ın da kızıyla Fransızca konuşması etkili olmuştur. Fransa'dan dönen Cedit yeğeninin Türkçe konuşamadığını gördüğü zaman bir

Türk lala tutulmasını sağlar ancak kızın konuştuğu Türkçe hiçbir zaman anadili seviyesinde olmaz, büyüdükten sonra da Fransızca'yı Türkçeden daha iyi konuşur. Muhsine, bilimsel bilgidan uzak bir biçimde yüzeysel bir eğitimle yetiştirilmiştir. Cedit, yeğeni Muhsine'nin bu eksikliğini kapatmak için kızlarının mualliminden Muhsine'ye ders aldirmek istese de çok başarılı olamaz. *"Muhsine'nin hulkiyetinde her gördüğünü taklit etmeye fevkalade bir istidat vardı. Eğer Fevziye gibi iyi bir validenin evladı olsaydı ahlak-ı memduha sahibi bir kız olacaktı. Hayfa ki kader zavallıyı Müceddet gibi Kahraman meselesinden başka her şeyde kayıtsız bir validenin yed-i terbiyesine atmıştı"* (Emine Semiye, 2020: 98). Muhsine'nin yaradılışında var olan her gördüğünü taklit etmeye duyduğu hevesin anlatıcı tarafından eleştirildiği görülür. Karaca (2013: 1488), Emine Semiye için kadınların eğitiminin önemli olduğunu ancak bu eğitimin sadece *"piyano çalmak, Fransızca konuşmak ya da Avrupalı kadınlar gibi giyinmeyi öğrenmek"*ten ibaret olmadığını, bu tür bir eğitimin sadece gösteriş amacıyla kullanılacağını, diğer kadınlara herhangi bir fayda sağlamayacağına inandığını vurgular. Müceddet'in, kızının Kahraman'la evlenmesine engel olmaya odaklanması ve babasının alafranga olan her türlü eylemi desteklemesi ile büyüyen Muhsine, ebeveynlerinin çocuk yetiştirme tutumu sebebiyle kendi kültürüne yabancı bir insana dönüşmüştür. Genç kızın İngilizce öğrenme hevesi Fransız mürebbiyenin İngiliz Mürebbiye ile değiştirilmesiyle giderilse de, Muhsine'nin davranışlarındaki aşırılıklar İngiliz mürebbiye Miss Nelly'i rahatsız eder. Mürebbiye, Muhsine'yi anne ve babasına şikâyet eder. Babası Muhsine'ye kızsada annesi kızını Kahraman'a yönelecek endişesiyle eşinden kızının affını rica ederek genç kızın Batılı biri için dahi aşırı bulunan davranışları karşısında sessiz kalır. Aşırılığın tasvip edilmediği romanda Muhsine, kendi dilini konuşamayacak kadar gelenekten kopuk bir eğitimle yetiştirilen kötü bir örnek olarak yer alır. Karaca da (2012: 275), *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*'de yanlış anlaşılan eğitimin özellikle kız çocuklarının terbiyesi üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeker.

Romanın yazıldığı dönemde aşırı Batılılaşmanın ahlaksızlaşmayla eş görüldüğü, aşırı Batılılaşmış kadınların geleneksel aileler tarafından eleştirildiği görülür. Behiç Bey'in annesi Muhsine'yi gelini olarak istemez. Batılı bir eğitim görmüş olan Behiç Bey ise annesinin bu davranışını cehalet olarak nitelendirir. Bunun üzerine annesi *"Ah evladım! Sana acırım! Baban seni okutup böyle ahlaksız edeceğine keşke hiç okutmayaydı da cahil kalsaydın"* (Emine Semiye, 2020: 110) der. Alafranga terbiyesi ve geleneğe uymayan davranışları sebebiyle

hafifmeşrep bulunan Muhsine, geleneksel bir aile için uygun bir gelin adayı olarak görülmez.

İdeal eğitim

Romanda, cehaletin insanların yaşamları üzerinde doğrudan ve oldukça yıkıcı etkileri olduğu üzerinde durularak batıl inançlar cehaletle ilişkilendirilir ve eğitimsizliğin bu tür batıl inançlar geliştirmeye yönelik bir zihinsel yapı oluşturduğu vurgulanır. Bu durum romanda felaketleri beraberinde getirir. Romanda cahil dalkavuklar tarafından Fatine'yi eğlendirmek üzere hazırlanan korkutucu oyunun bu konuda hassasiyeti olan Mutekit Bey'in ölümüne sebep olduğu görülür. Bu olay romanda rasyonel aklı temsil eden Cedit Bey'in isyan ederek cehaleti lanetlemesine sebep olur: *"Asıl kabahat biçare Mutekit Bey'i cinler ve perilere inandıranlarda, Fatine'yi de böyle şımarık edenlerdedir"* (Emine Semiye, 2020: 84). Romanda cehaletin gelenek olarak benimsenerek sürdürmesine ancak eğitim aracılığıyla engel olunabileceğine dikkat çekilmektedir. Romanda hem geleneklerini bilip yaşatan hem de alafrangalığı öğrenen Mihri ve Dürri, eğitilmiş kadınlar olarak idealize edilir. *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*'de kız çocuklarının eğitimi olumlu ve olumsuz örnekler verilerek anlatılarak, kendi kültürünü bilip tanıyan genç kadınların modernleşmesi idealize edilmektedir. Mihri ve Dürri, Fransızca ve İngilizce bilmekle birlikte Arapça ve Farsçalarını da ilerletmişler, babalarından felsefe ve hikmet dersi almışlardır. Ayrıca genç kadınların güzel bir ahlâka sahip oldukları, kötü durumda olanlara iyilik ve yardımda bulundukları görülür. Bu durum romanda yer alan yaşlıları diğer kadınların onlardan nefret etmesine sebebiyet verir. Fatine, kızları kıskandığı için onları sevmez, Muhsine ise girdiği tartışmalarda mağlup olduğu için onlara karşı hırslanır. Kızların arasında geçen tartışmalarda onların fen bilimlerine dair bilgilerinin yarıştığı görülür. Cahil Fatine ise bilime dair verilerin gerçekliğini kabul edecek akıldan yoksundur. Eğitime önem verilmeyen Fatine'nin dünyayı yorumlama biçimi babannesesi Hanife Hanıminkiyle aynıdır. Romanda eğitim imkânından mahrum kalan kadının içinde bulunduğu dünyayı anlama ve yorumlama becerisini geliştiremediği vurgulanmıştır.

Fatine, hastalığı sırasında hava değişimi için Muhsinelere ait Moda'daki köşke götürülür. Muhsine bu durumdan oldukça rahatsız olur. Hastalığının bulaşıcı olduğunu düşündüğü Fatine'ye fazla yaklaştıkları için kuzenleri Mihri ve Dürri'yi azarlar ve dayısı Cedit Bey'e şikâyet eder. Babaları Cedit Bey'in kendilerini azarlaması karşısında Mihri, Muhsine'nin Fatine'nin hastalığının bulaşıcı olduğunu ispat etmesini ister ancak Muhsine hastalığın bulaşıcı olduğunu ispat ede-

cek bilgidен yoksundur. Bunun üzerine Mihri, hastalığa dair bilgi vererek hastalığın bulaşıcı olmadığı ispat eder. Mihri'nin sözleri, akla ve bilgiye dayalı nesnel bir bakışı yansıtır. Babası Mihri'yi kucaklayarak, emeklerini boşa çıkarmadığı için onunla gurur duyduğunu söyler. Romanın bu kısmında erkeğin kız çocuğuna ve onun eğitime bakışıyla kadının konumunun değişeceğine dair Tanzimat Dönemi'nden itibaren modernleşmeci erkek aydınlar tarafından ortaya konulan söylemin desteklendiği görülür. Çakır (2010: 94), Osmanlı modernleşmesinde erkek modernleşmecilerin “(k)adının eğitimsizliği, evle sınırlı yaşamı, boşanmada söz sahibi olamaması gibi durumları” eleştirdiğini ve “(a)krabalarca ayarlanan sevgisiz evliliklere ve entelektüel bir arkadaşlık sağlamayan yetersiz eşlere mahkûm olmalarından şikâyet etti(ğini)” söyler. Tüm bu durumlar, erkeklerin kadınların yaşadığı ikincilleştirme sebebiyle maruz kaldığı olumsuzlukları örnekler. Çözüm için ise,

Eşler arasında sevgi ve arkadaşlığa dayalı bir ilişki, aile büyüklerinden bağımsız bir aile yaşamı, tüm bunların sağlanması için de, kadınların eğitimi ve çocukların terbiyesi istendi. Nasıl bir aile ve nasıl kadın tasarladıklarını, çıkardıkları kadın dergilerinde kadınlarla da paylaştılar. Her ne kadar kadınlardaki değişimin itici gücünü kendilerine layık eşler yaratmak oluşturduysa da, eşitlikçi bir değişim isteğindeki vurgu, Osmanlı feminizmine önemli katkı sağlamıştır (Çakır, 2010: 94).

Her ne kadar meseleye bakış, başlangıçta eril bir bakış açısını yansıtsa ve erkeğin yaşamını iyileştirmeyi amaçlasa da, yapılan değişimler sonucu iyileşen kadının statüsü, kadının kendi benliğini inşa etmesine olanak veren bir ortamın oluşmasına fırsat vermiştir. Kadın meselesinin ilk yıllarında, meselenin erkeklerin desteğiyle değişeceğine dair oluşan söylemin Emine Semiye tarafından kaleme alınan roman aracılığıyla pekiştirildiği görülür. Örneğin, romanda Fevziye Hanım, yeğeni Fatine'nin şımarık bir kız olarak yetiştirilmesindeki mesuliyetin Fatine'de olmadığını, genç kızın sahip olduğu olumsuz kişilik özelliklerinin onu böyle yetiştirenlerin suçu olduğunu söyler (Emine Semiye, 2020: 104). Romanda yer verilen bu düşünce aracılığıyla eğitimin ahlaki gelişmeyi de beraberinde getireceği düşüncesine yer verilir. Berktaş'ın (2012: 92) “eğitilmiş kadınların ailenin ve ulusun daha iyi ve erdemli anneleri olacakları tezi, Osmanlı toplumundaki en güçlü ifadelerini 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında bulacak” sözleriyle ifade ettiği, dönemin kadın konusu ile ilgili gündem yaratan düşüncesinin romana da yansıdığı, kadının eğitiminin onun dünyayı algılama ve yorumlama biçimi üzerinde doğrudan etkili olduğu görüşünün Emine Semiye tarafından desteklendiği görülür.

Romanda eğitimli kadının etik ilkelere bağlılığının artacağı görüşü, farklı kadınların aynı meseleye olan yaklaşımlarının karşılaştırılması aracılığıyla görünür kılınır. Kendi kültürüne yabancılaşmış bir kadını temsil eden Muhsine, dış güzelliğe önem vererek fiziksel çirkinliği bir kusur sayarken; Mihri ve Dürri bu konuda konuşmanın rahatsız edici olduğunu düşünürler.

Tanzimat Dönemi yazarlarının temel tezlerinden biri kadının eğitiminin çocukların terbiyesi üzerinde etkili olacağı tezidir. Mihri'nin doğurmasından sonra Müeyyet, büyüklerinden çocuk eğitimine dair tavsiyeler ister. Zülali Bey: *"Oğlum! Evlatlarını cin ve perilere inanacak bir halde alıştırma da nasıl istersen öyle terbiye et! Benim canım yandığından herkese bu nasihatı veriyorum"* der (Emine Semiyye, 2020: 195). Zülali Bey, cehaletin hâkim olduğu bir bakış açısıyla çocuk yetiştirmenin, hayatları üzerindeki yıkıcı etkisinden bahseder. Cedit Bey ise, *"Bana kalırsa çocuklar hakkında eski usul terbiyeyi tavsiye edemem. Hemşirezademin düçar olduğu felaket üzerine şimdi tamamıyla alafranga terbiyeyi hiç caiz görmüyorum! (...) Çocuklarınızı ne alaturka ne de alafranga büyütünüz. İkisi ortası terbiye ediniz."* (Emine Semiyye, 2020: 196). Cedit Bey'in sözleri dönemin ideal eğitiminin reçetesi niteliğindedir. Roman boyunca verilen örneklerle hem alaturka eğitimin hem de alafranga eğitimin içinde yaşanan dünyayı anlamadaki eksiklikleri ve yetersizlikleri üzerinde durularak özellikle Mihri ve Dürri örnekleriyle idealize edilen kadın eğitiminin yeni toplumun inşasındaki önemi vurgulanmıştır. Karaca (2012: 273) Emine Semiyye'nin "İslamiyet'te Feminizm" adlı makalesinde kadınların eğitimle beraber hak ve özgürlüklerini kazanma noktasında bilinçleneceklerini vurguladığına dikkat çeker. Emine Semiyye'nin kadın eğitimiyle ilgili meselede yüzünün geleceğe dönük olduğu, kadının eğitimi sorununa çeşitli örnekler vererek çözüm önerileri sunmaya çalıştığı görülmektedir.

Kadın ve evlilik

Romanda kadın meselesinin görünür olduğu temalardan biri evlilik-tir. Evlilik ve aile sosyolojisi çalışmaları evliliği, *"geleneksel evlilik"*, *"siyasi evlilik"* ve *"aşk evliliği"* olarak sınıflandırır. Evlilik biçimsel açıdan incelendiğinde ise *"bireyin mensubu olduğu sülale, sosyal sınıf, din ve millet gibi kendi grubundan seçtiği bir kimse ile gerçekleştirdiği"* *"grup içi evlenme"* ve *"ait olduğu gruba mensup olmayan dışarıdan"* biriyle hayatını birleştirdiği *"grup dışı evlenme"* olarak sınıflandırılır. Evlilikteki bir başka ölçüt ise eş sayısına göre kategorize edilen *"tek eşli"* ve *"çok eşli"* evliliklerdir. Osmanlı toplumunda yukarıda bahsi geçen evliliklerin hepsi görülmekle birlikte, *"ağırlıklı"*

olarak grup içi evlenme ve tek eşliliğin toplumda benimsendiği" ifade edilebilir (Bige, 2023: 3-4). Osmanlı modernleşmesi, evlilik kurumu üzerinde de etkili olmuş, geleneksel yapıda değişimler görülmeye başlanmıştır. Söz konusu değişimler "evlilik tercihlerin(e)", "evlenme yaşın(a)", "eş seçim usullerin(e)" yansır. "Erkekler belli bir eğitim seviyesindeki kadınlarla evlenmek istemeye", "evlenme yaşı" yükselmeye, "görücü uslü evlilik yerini tanışarak evlenmeye bırakmaya ve veli izni ile yapılan evlilikler eleştirilmeye başlanmıştır" (Bige, 2023: 54). Romanda evliliğin gerçekleşmesinin arka planına da yer verilerek dönemin sosyal hayatında evliliğin önemi vurgulanır. Evlilikte kişilik özelliklerinin ve çevrenin etkisinin eşler arasındaki uyumu etkilediği hatta bu durumun evlilik neticesinde dünyaya gelecek çocuklar üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu üzerinde durularak romanda çeşitli evlilikler mukayese edilir ve çiftler arasındaki uyumun evlilikteki mutluluk üzerinde doğrudan etkili olduğu görüşüne yer verilir.

Osmanlı Modernleşmesi'yle birlikte geleneksel evlenme biçimi olan görücü usulü evliliğin çiftler üzerinde yarattığı olumsuz etkileri tartışmaya açılmış, bu dönemde kamusal bir iletişim aracı olarak önemli bir işleve sahip olan edebî eserlerde yer alan çeşitli örneklerle bu tür evliliğin kişiler üzerindeki yıkıcı etkisine yer verilmiştir. "Osmanlı toplumu eş seçimini yaygın olarak görücü usulü ile gerçekleştirmiştir. Bu evlenme yöntemi toplumun belki de en köklü geleneklerinden biridir. Evlenecek kişilerin birbirini tanımalarına ve seçmelerine müsaade etmeyen bu eş seçim şeklinde, seçme hakkı aileden ya da komşulardan güvenilir birine bırakılmıştır" (Bige, 2023: 55). Romanda yirmi yaşındaki Mutekit evlenmek ister ancak kız babaları cinlere perilere inandığı kulaktan kulağa yayılan "cahil Mutekit'e kızlarını vermek istemezler. Para vaadiyle ikna edilen bir baba da Mutekit'i gördükten sonra nişanı bozar. Bu dönemde evliliğin gerçekleştirilmesi için çeşitli yollar vardır. Bunlardan biri cariyeye almaktır. Kadının bir meta olarak alınıp verilmesi ya da para karşılığında satılması anlamına gelen cariyelik, bu dönemde oldukça yaygındır. "Hakkın var Memnune! Zamane kızlarıyla geçim olmaz! Şöyle ırz ehli bir hanım elinde terbiye olmuş bir cariyeye bulsak' diye başdalkavuk hanımın fikrini tensip eyledi. Aradılar taradılar. Nihayet Sülüklü'de hoca Pembe Hanım'ın evlatlığı Safdil nam cariyeyi münasip gördüler" (Emine Semiye, 2020: 32). Atavistik normların etkili olduğu bu dönemde kadının pasif bir konumda bulunduğu, kendi hayatıyla ilgili söz söyleme imkânına sahip olmadığı, bu sebeple hayatıyla ilgili başkalarının karar verdiği bir yaşam sürdüğü görülmektedir. Güzel, temiz kalpli ve iyi niyetli bir cariyeye olan Safdil, Mutekit'le evlendirilir. Aynı dönemde Mutekit'in kardeşi

Fevziye ise Cedit Bey’le evlendirilir. Cedit Bey, düğün günü yakışıklılığıyla ve takdire şayan davranışlarıyla etraftaki kadınların beğenisini kazanır. Sultaniye Mektebi’nden mezun olan Cedit Bey, üç yıl Avrupa’da eğitim görmüştür. Romanda Cedit Bey’in dış görüşünün yanı sıra davranışlarıyla ve düşünceleriyle de etrafındakiler tarafından onaylandığı görülmektedir. Cahilce terbiye edilerek yetiştirilen Fevziye’nin eşi tarafından kusurlu addedilen davranışlarını bıraktığı, eşinin teşvikiyle okuma ve yazmayı ilerleterek onun ilim ve irfanından yararlandığı, değişmeye ve gelişmeye açık bir yaradılıştaki olduğu görülür. Cedit Bey yurtdışında eğitim almış, Fransızca bilen, Batılı yaşama tanıklık etmiş biridir. Kendisine sadece bir eş değil aynı zamanda bir kafa arkadaşı aramaktadır. Bu dönemde kadının konumunun değişmesinde erkek aydınların aldığı rol, özellikle evlilik meselesinde eşler arasında olması arzu edilen kafa arkadaşlığına dair söylem aracılığıyla kamuoyu oluşturulmasına katkı sağlamıştır. Akagündüz (2015: 81), dönemin yeni erkeklerinin geleneksel çok eşliliğin karşısında kapitalist dünyanın tek eşliliğini önemseydiğini, Batılı hemcinsleri gibi görücü usulü evlilik yerine daha modern yöntemlerle eşlerini seçmek istediklerini, kendi modernleştikleri ölçüde kadınların da modernleşmesini istediklerini, modern ailenin nasıl olması gerektiği ile ilgili düşündüklerini ifade eder. Erkeklerin kadınlarla ilgili modernleşme arzusunda görünür olan bir diğer özellik ise erkeklerin *“kendilerine cariye değil eş ve yoldaş ara(malarıdır)”* (Akagündüz, 2015: 81). Bu dönemde geleneksel kadın rolünün değişiminin sadece yenilikçi kadınlar tarafından değil; modern erkekler tarafından arzu edilen bir değişim olduğu görülmektedir. Bora (2010: 53-54) da *“özellikle evlilik, boşanma, miras gibi medeni hukuk alanlarındaki reform taleplerinde ve kadınların eğitim ve çalışma haklarına kavuşmalarına ilişkin siyasal hedeflerde, reformcu erkeklerle kadınların ortaklaştıkları görülebilir”* sözleriyle 19. yüzyıldan itibaren görünür olan reform hareketlerinde kadın ve erkeklerin fikir ortaklığını vurgular. Ancak tüm bu yenilikçi fikirlerin toplumsal yaşamda karşılık bulması için çiftlerin geleneksel yaşamı benimseyen aile büyükleriyle mücadele etmesi gerekir.

Romanda kayınpederinin evinde yaşayan Cedit Bey’in Batılı düşünme biçimi ve geleneğe uymayan davranışları kayınpederinin ondan nefret etmesine sebep olur. Cedit Bey’in merdiven çıkması, gülmesi ya da şarkı söylemesi gibi sudan sebeplerle kayınpederi tarafından eleştirildiği görülür. *“Aman Allah’ım! Ne günlere kaldık! Bu ne rezalet, acaba günahımız neydi de bu belayı başımıza Allah Musallat etti! Hiç kaynatası, kayınninesi durup dururken şarkı söylenir mi? Biz*

kızımızı çalgıcıya vermedik. Bir beye verdik. (...) Yok yok kuzum çekemem Fevziye! Bu gece çapkın kocanı hareme almayacaksın! Defolsun gitsin' diye bar bar bağı(r)" (Emine Semiye, 2020: 38). Hanife Hanım'ın bu sözlerine Cedit Bey'in ablası Müceddet Hanım tepki gösterir. Bunun üzerine Hanife Hanım, "Ben kardeşinin böyle terbiyesiz olduğunu bileydim kızımı verir miydim! Allah esirgesin! Senin sözlerine kapıldım! Yalancı kadın! Sen kardeşine kendin gibi bir kız almalıydın" (Emine Semiye, 2020: 39) diyerek iki aile arasındaki dünya görüşü farkını ve kızının yaptığı evlilikten memnun olmadığını dile getirir. Kayınvalide ve damat arasındaki hayata bakış farkı zaman içerisinde daha da belirginleşir. Fevziye Hanım, kızları Mihri ve Dürri'yi dünyaya getirdikten sonra Cedit Bey ve kayınvalidesi arasında çocukların nasıl büyütüleceği konusunda anlaşmazlık ortaya çıkar. Fevziye Hanım, kızları kendi bildiği geleneksel yöntemlerle büyütmek ister. Cedit Bey ise çocukların giyim kuşamı ve yemek düzeni ile evdeki hizmetçilerin çocukları korkutması gibi durumlara müdahil olur. Cedit Bey, Mihri dört yaşına geldiğinde eve Fransız bir mürebbiye getirmek isteyince kayınvalidesi Hanife Hanım, "Evimizin bir kapısından Fransız kızı girerse ben öteki kapısından çıkarım" deyince (Emine Semiye, 2020: 44), Zülali Bey kızı ve ailesi için başka bir ev satın alır ancak kızı ve ailesinin ayrı bir eve taşınması da Hanife Hanım'ın içindeki nefreti sona erdirmez. Hanife Hanım, "(b)abalarını sevmem ki çocuklarını seveyim" (Emine Semiye, 2020: 55) sözleriyle torunları, Mihri ve Dürri'ye olan olumsuz duygularını ifade eder. Kızı Fevziye Hanım'ı kocasının yenilikçi düşüncelerine uymakla suçlar. Hanife Hanım'ın düşmanca tutumuna rağmen romanda ideal evlilik olarak yer verilen örnek, Cedit Bey ile Fevziye Hanım arasında gerçekleşen evliliktir. İkisinin yıllar içinde birbirine uyum sağladığı, Fevziye Hanım'ın eşiyile kafa arkadaşlığı yapacak bir zihinsel gelişimle var olduğu, Cedit Bey'in ise Fevziye Hanım aracılığıyla dini bilgileri yaşamına uyguladığı görülür. Ayrıca söz konusu çift arasındaki uyumun yetiştirdikleri çocuklara da yansıdığı, huzurlu bir ailede büyüyen çocukların davranışlarında bu durumun görünür olduğu ifade edilebilir. Romanda özellikle evlilik içinde olumlu yönde değişip gelişmeye açık bir kadının, çocukların yetiştirilmesinde de olumlu bir etkisi olacağı fikri vurgulanır. Bu dönemde kadının gelişiminin aile içinde bulunduğu fırsatlara paralel olarak değiştiği görülür. Mihri ve Dürri açık fikirli babaları sayesinde kendilerini geliştirmeye fırsat bulur ve olumlu kişilik özelliklerine sahip olurken; Fatine'nin babasının olayları rasyonel bir biçimde değerlendirecek akla sahip olmayışı ve cehaleti, Fatine'nin hayatı üzerinde doğrudan olumsuz bir etkiyle görünür olur. Bu dönemde, kadının eğitimi ailesinin dünya görüşüyle doğrudan ilişkili

olduğu için Fatine'nin eğitim bakımından şanssız bir ailede cehalet içinde büyüdüğü söylenebilir.

Fatine'nin kötü huylarının onun evlenmesinin önünde büyük bir engel teşkil ettiği, Mihri ve Dürri'ye pek çok talip çıkarken; Fatine için vaat edilen çeyiz ve mücevherlere rağmen genç kızla kimsenin evlenmek istemediği görülür. Fatine uzun uğraşlar sonucu Sabri Bey adında bir genç adamla evlendirilir. Bu evlilik başlangıçta Sabri'nin karısına ilgi gösterdiği bir evliliktir. Bir gün Sabri Bey, Beyoğlu'ndan karısına elmas taklidi iğneler alarak hediye eder. Fatine bu hediyelere çok sevinse de, babaannesi Hanife Hanım iğnelere nefretle bakarak *"Aman sen de Fatine! Çıkar göğsünden onu! Böyle yalancı şeyler sana layık mı"* (Emine Semiye, 2020: 75) sözleriyle Sabri Bey'i ve onun aldığı hediyeleri aşağılar. Konaktaki dalkavuk kadınlar da hanımlarının sözlerini onaylayarak hediyeler hakkında kötü sözler sarf ederler. Hanife Hanım *"İğneleri halayıklara ver de o izânsız kocasının karşısında taksınlar! Koca bir Zülali Beyefendi Hazretleri'nin torununu almayı öğrensın"* der (Emine Semiye, 2020: 75). Bu sözler üzerine Fatine hediyeleri dalkavuklara dağıtır, aldığı hediyeleri hizmetçilerin üzerinde gören Sabri Bey bu duruma çok bozulur ve bir daha Fatine'ye hediye almaz. Bu defa da hizmetçi kadınlar Sabri Bey'in Fatine'ye hiç hediye almamasını eleştirirler. Fatine'nin babaannesi ve halayıkların sözlerine göre davranması eşiyle arasındaki ilişkinin bozulmasına sebep olur. Sabri Bey, kısa bir zaman içerisinde Fatine'yle evlendiği için pişman olur. Fatine doğum yaparken ebe yetersiz kalır, Sabri Bey ise doktorun çağrılmasına karşı çıkar. Sabri Bey'in sözü dinlenmeyip doktor çağrılrsa da bebek doğum sırasında ölür ve Sabri Bey karısının odasına dahi gitmez. Bu durum üzerine ninesi Fatine'ye yine ne yapması gerektiğini söyler:

Gözümün bebeği Fatineciğim! Canın sağ olsun! Kocan adam değil! Böyle fena bir herifin kahrını niye çekeceksin? Gençliğine, güzelliğine yazık değil mi? Sana göre başka koca mı yok? Allah büyükbabana çok ömürler versin, onun sayesinde kocan gibi bin tane it köpek senin ayağını öper! O alçak herif seni istemiş, dilemiş olsa ölümüne çalışmazdı (Emine Semiye, 2020: 77) sözleriyle Fatine'yi kocasından ayrılması için yönlendirir.

Dalkavuklar da hanımlarının sözlerini onaylar. Bunun üzerine Fatine artık kocasıyla evli kalmak istemediğini söyler. Fatine bu durumun Sabri Bey'de büyük bir pişmanlık duygusuna sebep olacağını, kocasının ayaklarına kapanacağını hayal ederken kocasından gelen boşanma kâğıdıyla karşılaşır. Bu durum karşısında pişman olarak kocasını geri istediğini söylese de Sabri Bey Fatine'den ayrıldığı için

mutluluk duyar. Romanda verilen söz konusu evlilik örneğiyle, aile büyüklerinin evli çiftlerin ilişkisine karıştıkları evliliklerin, çiftlerin ilişkisi üzerinde yıkıcı bir etkisinin olabileceği vurgulanır.

Hidayet Bey ve Müceddet Hanım arasındaki evlilik, romanda yer verilen bir başka evliliktir. Aralarında bulunan yaş farkına rağmen Hidayet Bey ve Müceddet Hanım'ın başlangıçta uyumlu bir çift oldukları görülür: *“Zengin ve asil bir Avrupalının yaşadığı gibi yaşamaya başladı. Bu ömürden Müceddet Hanım da hoşnut kalıp (Dam dö Salon) tesmiye olunan madamlardan farkı kalmadı. Hanelerine ekseriya gelenler komşu ecnebilerle alafranga yaşayan İslamlardan ibaretti”* (Emine Semiye, 2020: 90). Moda'da bir köşkte yaşayan çift burada Batılı bir hayat sürer. Hidayet Bey'in yeğeni Kahraman, babası öldükten sonra Moda'da köşke gelerek onlarla beraber yaşamaya başlar. Müceddet Hanım'ın kardeşi Cedit Bey de onlarla beraber yaşamaktadır. Her iki genç de Sultaniye Mektebi'ne giderler. Romanda anlatıcı tarafından birkaç defa Müceddet ve Kahraman arasında bir sır olduğu okura sezdirilse de roman boyunca bu sır gizemini korur: *“Hidayet Efendi de umur ve hususiyetle meşgul bir zat olduğu için Kahraman'ı yengesiyile bırakıp işine gidiyordu! (...) Müceddet herkesin yanında hususiyetle Cedit'in karşısında Kahraman'la pek resmi görüşüyordu! (...) Zâhir hale göre bunların arasında hürmet ve iltifattan başka bir şey hissedilmiyordu”* (Emine Semiye, 2020: 91). Her iki genç adam da eğitim için Avrupa'ya gönderilir. Onların gidişinden sonra Müceddet can sıkıntısından hasta olur ancak bir müddet sonra kızı Muhsine dünyaya gelince iyileşir. Muhsine henüz beş yaşındayken babası onu büyüdüğü zaman Kahraman'la evlendirmek istediğini söyler. Kahraman bu durumdan memnun olur ancak Müceddet aradaki yaş farkına dikkat çekerek karşı çıkar. Kızının Kahraman'la evlenmesini istemediğini söyler. Hidayet Bey ise büyüdüğü zaman Muhsine'ye soracaklarını, o Kahraman'ı sever ve isterse evlendireceklerini söyler. Karı koca bu fikir üzerinde anlaşır ancak Müceddet Hanım kızının kalbini Kahraman'a karşı nefret hissiyle dolduracağına dair kendine söz verir. Muhsine büyüdüğünde Kahraman'la evlenmek ister. Müceddet Hanım, eğer Muhsine Kahraman'la evlenirse ölünceye kadar kızına lanet okuyacağını ve Muhsine'nin mutlu olamayacağını söyler (Emine Semiye, 2020: 113). Kızı annesine Kahraman'ı istememesinin gerçek sebebini sorduğunda ise Kahraman'ın onu babasının serveti için sevdiğini, hırslı ve açgözlü olduğunu, Behiç'in ise onu gerçek bir aşkla sevdiğini söyler. Müceddet Hanım'ın kızının Kahraman Bey'le evlenmesini istememesinin sebebi romanda tam olarak açıklığa kavuşturulmamıştır. Muhsine, annesinin etkisiyle Behiç'le evlenmeye karar

verse de Kahraman'a olan aşkı galip gelir ancak Kahraman da Muhsine'nin daha önce Behiç'le görüştüğünü bahane ederek onunla evlenmekten vazgeçtiğini söyler: *"Amcacığım! Kırk yaşına yaklaşınca kadar izdivaç etmediğime sebep Muhsine'yi almak içindi! Fakat öyle gece yarıları randevu veren bir kızı alamam (...) Beni mazur görünüz. Yengem kızına fena bir terbiye verdi! Kabahat sizin değildir"* (Emine Semiye, 2020: 133). Bunun üzerine Hidayet Bey kızını hançerle öldürmek ister, kızı "namusunu kirleterek" istenmeyen bir kadına dönüşmüştür. Sonra da Kahraman Bey'e saldırır. Hidayet Bey, yaşadığı olaylardan sonra hastalanır. Müceddet Hanım kızını ve damadını kovar. Bundan sonra Muhsine'nin hayatında sefalet devri başlar. Kocasını kendisine çok kötü davranarak onu yoksul bir yaşama mahkûm eder. Akrabaları da Muhsine'ye sırtını döner. Kötü evliliğin haneyi yıkacağı tezi, romanda Muhsine'nin evliliği aracılığıyla görünür olur. Muhsine hem kendisi mutsuz olur hem de anne ve babasının üzülmeye neden olur. Hidayet Bey iyileştikten sonra da Muhsine ve Kahraman'ı görmek istemez. Karısıyla da konuşmaz. *"Kahraman, Hidayet Efendi'nin gönderdiği maaşı evinden ziyade kendi nefesine sarf edip bîçare Muhsine'yi yarı aç ve yarı çıplak bir halde bulunduruyordu! Üç aylık gelin ve iki günlük lohusa bulunan bedbaht Muhsine, himaye-i pederane ve şefkat-i maderaneden mahrumen her nev ihtiyacat-ı zaruriyeden nâşî firaş-ı sefalete serilmiş yatıyordu"* (Emine Semiye, 2020: 136-137). Muhsine'nin bebeğinin babasının kendisi olduğundan şüphe duyan Kahraman, Muhsine'yi sefil bir hayata mahkûm eder. Bu hayat sonucunda Muhsine verem olur. Utanç ve sefalet içindeki yaşamı sağlığının bozulmasına sebep olmuş, ilerleyen hastalık onu ölüm döşeğine yatırmıştır. Cedit Bey, Kahraman Bey'in ölüm döşeğindeki karısını son kez görmesini ister, Fevziye Hanım ise Kahraman Bey'e oğlunun ne kadar kendisine benzediğini söyler. Sağ şakaklarında aynı yerde nohut büyüklüğünde kumral bir leke vardır. Kahraman Bey bu benzerlikten sonra oğlunu kucaklar ve karısından af diler. Karısı onu affettiğini çünkü onu sevdiğini söyler. O sırada Müceddet Hanım da kızını görmeye gelir ve o da benzerliği onaylar: *"Of! Kahraman olacak alçağa ne kadar benziyor!"* der (Emine Semiye, 2020: 146). Bu yolla romanda bebeğin babasıyla ilgili şüpheler giderilmeye çalışılır. Muhsine ölmek üzereyken dahi annesi ve Kahraman'ı barıştırmaya çalışır. Müceddet Hanım, *"Alçak! Hidayet Edendi ailesinin sebeb-i mahvı oldu"* (Emine Semiye, 2020: 147) der. Fevziye Hanım ise *"Hanım! Öle-ne hürmet ediniz de mücadeleyi terk ediniz! Kızınızın asıl sebeb-i felaketini ararsanız ona verdiğiniz terbiyedir! Kendi kabahatinizle başkalarını mesul addetmeyiniz! diye gürültüyü bertaraf eyledi"* (Emine Semiye, 2020: 148). Bu sözler üzerine Kahraman Bey, felaketinize se-

bep oldum diyerek anne ve kızıdan özür diler. Bu özür karşısında Cedit Bey'in "*Zannedersem damat ile kayınvalide arasında garip bir sır olmalı*" (Emine Semiye, 2020: 71) sözleri aracılığıyla Müceddet Hanım'la Kahraman Bey arasındaki bir sırrın varlığına işaret edilir. Bu durum karşısında Hidayet Bey aileyi kınar: "*Azgınlığın ve dinsizliğin sonu böyle olur! Allah başlarına bela yağdırmakla terbiye etti*" der (Emine Semiye, 2020: 148). Romanda görücü usulü evliliğin ve bu tür evlilikte etkili olan yakın çevre ve geleneklerin yıkıcı etkisine yer verilmekle birlikte; yanlış Batılılaşmanın evlilik üzerindeki etkileri de verilen örnek aracılığıyla tartışmaya açılmıştır. Aşırı Batılı bir terbiye ve yanlış bir evliliğin bir araya gelişinin ailenin tamamını etkileyen bir felakete sebep olduğu vurgulanır.

Romanda ideal evlilikte çiftlerin birbirine nasıl uyum sağlaması gerektiğine ve bu uyumun çocuklar üzerindeki etkilerine yer verilerek tanıyarak evlenmenin önemine dikkat çekildiği görülür. Karaca (2013: 1492), Emine Semiye'nin eserlerinde evlenme biçimlerinden kaynaklanan problemlere dikkat çektiğini ve "*taniyarak evlenme*"nin mümkün olmayışının evlenen çiftler üzerindeki yıkıcı etkisini vurguladığını ifade eder. Romanda Mihri ve Müeyyet'in evliliği aracılığıyla kadın ve erkeğin evlenmeden önce birbirini görmesini yasaklayan normun evlilik üzerindeki olumsuz etkisine yer verilir. Görücü usulü evlenen Müeyyet ilk kez Mihri ile karşılaştığında onun güzelliğinin annesi ve kız kardeşleri tarafından abartıldığını düşünür. Mihri ise Müeyyet'in kendisine olan davranış biçiminden rahatsız olur. Romanda çiftin zaman içerisinde birbirlerine karşı olumlu tutumlar geliştirdiklerine yer verilir.

Dürri'nin evliliği söz konusu olduğunda ise babası cahil bir kibar-zade olarak gördüğü Muhlis Bey'le kızının evlenmesini istemez. Cedit Bey'in gönlü iyi eğitilmiş genç bir zabıt olan Şeci Bey'den yanadır ancak aracılıktan kendi hissesine pay sahibi olan Memnune Hanım, Dürri'nin Muhlis Bey'le evlenmek istediğine, ikisinin anlaştıklarına dair yalan söyler. "*Memnune Hanım'ın iddiasına ve büyükvalidesinin tasdikine nazaran Dürri küçüklüğünden beri Muhlis Bey'i istemiş! Muhlis Bey de Dürri'nin âşkane bakışlarından gönlü kayarak alaka etmiş! Bu cihetle kızı buna vermemek rezaleti bais olacaktı*" (Emine Semiye, 2020: 169). Cedit Bey bu durumdan hiç memnun olmaz ve norma aykırı davranışlarda bulunan kızını Muhlis Bey'le evlendirmeye karar verir. Mihri'nin kardeşiyle konuşması sonucu Dürri'nin evlilik meselesinden haberdar olmadığı gerçeği ortaya çıkar ve Dürri, Muhsin Bey'le evlendirilmez. Romanda bu dönemde ailelerin söz sahibi olduğu bir tür anlaşma olan görücü usulü evliliklerin çiftler

arasında sorunlara sebep olduğu üzerinde durularak söz konusu evlilik türü ile ilgili olumsuzluklara dikkat çekilmiştir.

Sonuç

Emine Semiye'nin yazdığı *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye* adlı eser dönemin önde gelen kadınlarından biri tarafından kaleme alınan bir roman olmasıyla dönemin kadına karşı eril bir bakış açısının dışına çıkılmasına olanak sağlamıştır. *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*, Tanzimat Dönemi'nde kadına atfedilen gözlerden uzak sakınlı konumun, değişen toplumsal dinamiklerin etkisiyle dönüşen yapısını kadın bakış açısı aracılığıyla görünür kılması bakımından dönemin kadına dair literatüründe önem arz etmektedir.

Romanın kadın meselesine dair toplumsal bir iletişim aracı olarak konumlandırılarak verilen örnekler aracılığıyla kadın eğitimi ve evlilik meselelerini farklı boyutlarıyla tartıştığı bu yolla kadın meselesine dair bir kamuoyu yaratılmasına katkı sağladığı ifade edilebilir. *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye*'de kadın meselesi çok boyutlu bir bakışla ele alınmıştır. Gelenek ve modernin, aklî bilgiyle batıl inancın, cehalet ve eğitimin, iyilik ve kötülüğün daima çatışma hâlinde olduğu romanda, 19. yüzyılda resmî bir nitelik kazanan modernleşme hareketlerinin kadının hayatı üzerindeki etkisi görünür kılınmıştır. Romanda bu dönemde kadına ait yaşam biçimine, eğitim ve düşünce dünyasına, kadının özel alan ve kamusal alanda cinsiyeti sebebiyle karşılaştığı problemlere yer verilir. Ayrıca yapılan çalışmada romanın eğitim, anne-çocuk ilişkisi, evlilik, aile, miras hakkı gibi kadınların birleştikleri ve ayrıştıkları yaşam deneyimleri karşısında dönemin gelenek ve modernleşme ikiliğini de yansıttığı tespit edilmiştir. Roman üst sınıf ailelere mensup kadınların yaşam deneyimlerini merkeze alan bir olay örgüsüne sahip gibi görünse de hanede yer alan cariyeler, hizmetliler, dalkavuklar ya da yabancı öğretmenler ve mürebbiyelerin varlığıyla bu döneme ait farklı kadınlıkların da romanda yer aldığı görülmektedir.

Kaynakça

- Akagündüz, Ü. (2015). *II. Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Aslan Ayar, P. (2024). Yaşamda Var Olanı Edebiyatla Silmek Mümkün Değil. Akıncı, S. röp. *Milliyet Sanat*. 779. 12-14.
- Aziz, A. (2016). *İletişime Giriş*. İstanbul: Hiperlink.
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bige, S. (2023). İzdivaç Dergisi Bağlamında Osmanlı İstanbul'unda Evlilik Kurumunun Toplumsal Dinamikleri. Bursa Uludağ Üniver-

- sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bora, A. (2010). Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri. *Bilig*. 53: 51-66.
- Bora, T. (2020). *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2010). Osmanlı Kadın Hareketi: Yirminci Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi. Durudoğan, H. vd. der. *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar* içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 91-105.
- Durakbaşı, A. (2014). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, M. F. (2007). Kitle İletişimi, İletişim ve Toplum. Demiray, U. ed. *Genel İletişim* içinde. Ankara: Pegem Yayıncılık: 91-118.
- Emine Semiye (2020). *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye Çocukların Terbiyesine Dair Üç Hikâye*. İstanbul: Turkuvaz Kitap.
- Güngör, N. (2020). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaca, Ş. (2010). Emine Semiye Hayatı- Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Karaca, Ş. (2012). Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kalemin-den ‘İslamiyet’te Feminizm’. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21 (2), 269-280.
- Karaca, Ş. (2013). Fatma Aliye ve Emine Semiye’nin Kadının Toplumsal Kimliğinin Kazandırılmasında Öncü Fikirleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*. 6 (2). 1481-1499.
- Karaca, Ş. (2017). Biyografik Bir Okuma Denemesi: Emine Semiye’nin Romanları. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 7(3), 697-704.
- Kaymaz, K. (2008). İlk Türk Kadın Yazarlarından Emine Semiye Hanım, Hayatı ve Eserleri. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kurnaz, Ş. (2007a). “Emine Semiye’nin Ablası Fatma Aliye’ye Mektupları”, *Türkbilig* 2017/14: 131-142.
- Kurnaz, Ş. (2007b). “Emine Semiye’nin Siyasal Portresi”, 39. *ICANAS, 10-15 Eylül 2007, Bildiri Özetleri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: 453-454.
- McQuail D. ve Windhal S. (2010). *İletişim Modelleri -Kitle İletişim Çalışmalarında-* Ankara: İmge Kitabevi.

- Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şeni, N. (2015). 19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri. Tekeli, Ş ed. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları: 49-72.
- Tekeli, Ş. (2015). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Olmak. Tekeli, Ş ed. *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları: 15-46.
- Toprak, Zafer (2015). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zıllıoğlu, M. (1996). *İletişim Nedir?* İstanbul: Cem Yayınları.